

Indledning

Den modsætningsfyldte aktivering

Arbejdssamfundet og velfærdsstaten udfordres og udfordrer i disse år. Ganske vist har arbejdsløsheden været faldende siden 1994, men det har ikke medført en mindre opmærksomhed på arbejdsløshedspolitikken. Tværtimod. Arbejdsløshedspolitikken er blevet placeret mere og mere centralt, bl.a. fordi det finanspolitiske råderum er blevet indsnævret som følge af det ny-liberalistiske paradigmes sejrsgang. Velfærdsstatlige principper moderniseres og tilpasses nye ideologier og rationaler, og social- og arbejdsmarkedspolitikken bliver i stigende grad justeret til at virke disciplinerende. Arbejdsstyrken og de arbejdsløse skal tilpasses de betingelser, der afstikkes af øget konkurrence, markedsstyring og globalisering. Et af eksemplerne på dette er den øgede vægtning af aktiveringen af arbejdsløse, som har fundet sted siden 1994 i Danmark.

Den tidligere socialminister Karen Jespersen har udtrykt dette behov for disciplinering således:

»Mennesker på kontanthjælp kan have svært ved at holde fast i uddannelse og arbejde ret længe af gangen. De har svært ved at klare de trivielle og kedelige elementer, der findes i alle job – og ikke mindst i de job, der står åbne for dem. Derfor er det også vigtigt at tilrettelægge indsatsen, så det understreges både kon-

kret og holdningsmæssigt, at arbejde er arbejde, og det kan både være hårdt og kedeligt. Man kan kun få arbejde, hvis man kan fungere med de regler, der nu engang er på en arbejdsplads« (Salt, nr. 3, juni 2000:15).

Disciplinering båret af smukke hensigter for de mennesker, den rettes mod? Eller disciplinering som menneskelig umyndiggørelse og undertrykkelse? Det sidste har bl.a. forfatteren Jan Sonnergaard klart formuleret:

»De sidste ti år er der foregået en stille, men effektiv og tiltagende nedgøring af de svageste grupper, og den nuværende regering har effektivt indført en tvang over for og umyndiggørelse af disse grupper, som slår hvad man kan finde i de fleste andre lande. Ved hjælp af diverse aktiveringsordninger har man indført et nyt proletariat, der er billig arbejdskraft. Et proletariat, der er tvunget til at arbejde til en løn, ingen andre her i landet vil acceptere. Som ikke har ret til at sige op. Som er underlagt arbejdsformidlingens tilfældige luner og fikse idéer« (Aktuelt, 30. december 2000).

Jan Sonnergaard mener, at aktiveringsfilosofien dumper med et brag, hvis den under-

kastes Kants første moralbud om, at man aldrig må behandle medmennesket som et middel, men altid skal se det som et mål i sig selv. Det gør en grundlæggende institution i vort samfund, lønarbejdet, vel strengt taget også, så den diskussion – hvor central den end er – bliver vi næppe færdig med her. Men det er relevant at vise videre til nogle af artiklerne i dette nummer, som viser, at aktivering ikke nødvendigvis opleves som umyndiggørelse og tvang; om det er tilfældet synes ikke mindst at hænge sammen med, i hvor høj grad der tages hensyn til individuelle ønsker og forudsætninger.

Alligevel kan det give mening at tale om et nyt proletariat. Siden 1994 har aktivering i stadig mindre grad status som – ganske vist offentligt støttet men dog – almindeligt arbejde, byggende på i store træk de samme rettigheder som ordinært lønarbejde. Fjernelsen af optjeningsretten til arbejdsløshedsdagpenge i forbindelse med aktivering og den aktuelle reform, der tilbyder et særligt rettighedssystem for personer i fleksjob, er bare eksempler på dette.

Problemerne sættes yderligere på spidsen, hvis en arbejdsløs af den ene eller anden grund nægter at modtage et tilbud om aktivering, og de sociale ydelser derfor bortfalder. Den arbejdsløse står dermed uden forsørgelsesgrundlag, 'hvilket strider mod Grundloven' og vedkommende har således ifølge lektor Uffe Vesthy Madsen (Aktuelt, 30. marts 2000)

»kun én vej, nemlig at begå ulovligheder, ellers dør han af sult. Og hvis han tilfredsstiller sine helt elementære behov ved for eksempel at stjæle en bayersk pølse eller tigge, så kan han ikke straffes.«

Eller kan han (eller hun)? I en artikel i tidskriftet Salt's stærkt kritiske temanummer

om aktivering (nr. 3, juni 2000) påpegede Gustav Bunzel, at det faktisk var den slags forbrydelser, man hængte de fattige for for 200 år siden. Her i dette temanummer behandles problematikken om muligt tab af offentlig forsørgelse ud fra en juridisk vinkel i debatartiklen af Trine Schultz.

På baggrund af den kritiske debat er det ikke overraskende, at de senere års finanslovsforlig har indeholdt elementer til at forbedre kvaliteten af aktiveringen, og arbejdsministeren har endda fået oprettet en udrykningstjeneste, som skal kulegrave omstændighederne bag enhver kritik af aktiveringstilbudene, for

»Når jeg i pressen læser om personer, som er i aktivering med et noget kortsigtet perspektiv – for nu at sige det mildt – bliver jeg harm. For det drejer sig om mennesker, der ud over at være sat på sidelinien af arbejdsmarkedet, så også oplever, at deres aktiveringstilbud ikke er det springbræt tilbage til arbejdsmarkedet, som den ledige med rette kunne forvente.« (Arbejdsminister Ove Hygum i en pressemeddelelse 13.10.1999)

Om udrykningstjeneste og gode intentioner har fået luget ud iblandt de værste eksempler på aktiveringsforanstaltninger er vel tvivlsomt, og selv om dette skulle være tilfældet, kan det alligevel påstås, at en del af de mindre attraktive aspekter af aktiveringen fortsat eksisterer. Det er stadigvæk en tvangsmæssig foranstaltning og foregår under andenrangs betingelser.

Pligten til aktivering er også forbundet med en ret til at få hjælp til at forbedre sine muligheder for at komme i almindeligt arbejde. Aktivering skal ikke kun ses som en pisk, der svinges over vore syndige hoveder. Deltagelse i aktivering har for mange specielt unge betydet, at de kommer i gang

med at lave noget sammen med andre og dermed kommer ud af den isolation, der ofte følger af arbejdsløshed.

Derfor er aktivering af arbejdsløse da heller ikke altid lige let at forholde sig til konkret. På den ene side er det jo godt at der gøres noget for de arbejdsløse, men på den anden side er der vel ikke nogen grund til at straffe arbejdsløse yderligere. Det er godt at arbejdsløse hjælpes til at kunne få en anstændig tilværelse, ved at de sikres et rimeligt eksistensgrundlag, og at samfundet hjælper dem til at få en plads i arbejdslivet, men det er vel betænkeligt, at arbejdsløse mistænkeliggøres og ydmyges ved at påtvinge dem aktiviteter, der kun har til hensigt at få dem til at opgive kravet på sociale ydelser. Aktiveringsforanstaltninger indeholder disse to aspekter.

Det er ikke nogen naturlov, at arbejdsløse skal aktiveres. I årtier gjaldt et mere rent forsikringsprincip. Blev man arbejdsløs, gik man ledig, men man skulle naturligvis stå til rådighed, hvis der blev anvist et job. Det er netop ledigheden, der giver retten til forsikringsydelsen, ligesom det er branden, der giver den brandforsikrede ret til en ydelse. Den brandforsikrede skal ikke beskæftiges med at slukke ildebrande for at få udbetalt erstatningen. Det kan derfor virke absurd, at en ledig skal arbejde (aktiveres) for at modtage en ydelse, der netop udløses på grund af ledighed. Når det er kommet dertil skyldes vel først og fremmest to forhold. For det første økonomiske overvejelser om, at de arbejdsløse hele tiden 'skal være i form', hvis der skulle blive behov for deres arbejdskraft på det ordinære arbejdsmarked (vedligeholdelse og udvikling af faglige og sociale kvalifikationer). For det andet moralske overvejelser om at alle skal yde for at kunne nyde. Dertil kommer selvfølgelig en mere paternalistisk-humanistisk begrundelse: at det er bedst for de arbejds-

løse selv, jf. Karen Jespersens argumentation ovenfor. Vi vil dog godt problematisere ægtheden af denne begrundelse set i forhold til de former, aktiveringen antager i dag, og de betingelser, den foregår under. Men den synes at være vigtig for aktiveringens legitimitet og dermed for bredden af den alliance, der bakker op om aktiveringen. Disse spørgsmål om legitimitet og de dominerende begrundelser for aktiveringsstrategien tages kritisk op i Erik Christensens artikel, som også lancerer borgerløn som et radikalt alternativ.

Tre artikler behandler forskellige aspekter ved aktiveringen mere direkte. Den første artikel drejer sig om aktiveringen set i forhold til den øvrige arbejdsløshedspolitik, der er ført i Danmark siden 1970'erne, og relaterer den aktuelle aktiveringspolitik, eller workfare, til tilsvarende fænomener i de øvrige europæiske lande. Denne artikel, af Jens Lind og Iver Hornemann Møller, efterfølges af Henning Hansens artikel om aktiveringspolitikens resultater som redskab til arbejdsmarkedsmæssig og social integration. Rik van Berkel redegør i sin artikel for nogle af hovedresultaterne fra et EU-finansieret projekt, der bl.a. også analyserer aktiveringen i dette inklusionsperspektiv. I dette EU-projekt indgår nogle spanske erfaringer fra projekter, der tillader at arbejdsløshedsdagpenge anvendes som kapitalindsud i virksomheder, hvor den arbejdsløse så efterfølgende arbejder på lige fod med andre ansatte. Dette emne behandles særskilt i en artikel af Aitor Gomez. Endelig skal det nævnes, at aktivering også er et hoved- eller bitema i nogle af boganmeldelserne sidst i udgivelsen.

Med andre ord er indholdet i dette nummer af Arbejdsliv blevet sat sammen ud fra ønsket om at redegøre for nogle af hovedlinjerne og erfaringerne med aktiveringen i Danmark og Europa, uden at vi dog vil på-

stå, at alle aspekter og erfaringer er medtaget. Derudover har vi ønsket at pege på nogle af de alternativer, som tilsyneladende er helt fraværende i den danske diskurs, og som vel nok kunne fortjene opmærksomhed. De institutionelle ordninger, som vi i Danmark forlader os på med hensyn til at

regulere arbejdsløsheden og velfærdsstaten er ikke per definition de bedste. Forsøg på at integrere de arbejdsløse i samfunds- og arbejdslivet kan foregå på mange måder.

Herman Knudsen

Jens Lind

Iver Hornemann Møller